halálos lövés (*Mikko Niskanen*, 1972), A föld egy bűnös dal című lapp ballada (*Rauni Mollberg*, 1973), a Benzin a vérben (*Risto Jarva*, 1970), valamint a *Jörn Donner* rendezte Anna (1970). Ez utóbbi két film nálunk is bemutatásra került a két évvel ezelőtti finn kulturális hét alkalmából. Risto Jarva a legnépszerűbb finn rendezők közé tartozik, mely népszerűséget igényességének, hallatlan érzékenységének köszönheti, mellyel a finn mindennapok gondjaira reagál, amellyel jelenségeket elítél vagy támogat, de semmiképpen sem hagy szó nélkül. Az Egy ember háborúja főhőse családostul Svédországba készülődik, miután hazájában nem boldogul. Szerencsével jár-e? Jarva szerint akarata és tehetsége van hozzá, csak a lehetőség hiányzik — Finnországban. Szomorú happy endet csillant fel Jarva: Erik Suomies főhősre szebb jövő vár ugyan, de nem hazájában. A másik vég még szomorúbb: a Benzin a vérben főhőse, a szenvedélyes autóversenyző, súlyos balesete után, kórházi ágyán sem tudja megtagadni önmagát — ajkáról motorberregés hangjai törnek elő, bepólyált keze automatikusan a sebességváltó mozgatására rándul.

Míg Jarva, Kivikoski és Niskanen tipikus finn jelenségek megragadására és ábrázolására törekednek, aminek következtében filmjeik a nem finnek számára már kevésbé érthetőek-élvezhetőek, a külföldön leginkább ismert Jörn Donner, különösen legutóbbi filmjében, az Annában, merészebben, szabadabban általánosít: asszonyhőse magára maradottsága, társtalansága nem kizárólag finn sorsot példáz.

Finnországban évente 8-9 hazai játékfilm kerül bemutatásra, s ez a nem nagy szám is évről évre csökken. Az utóbbi években megszavazott állami támogatás és a rendszeresen kiosztásra kerülő két-három éves ösztöndíjak segítenek ugyan a helyzeten, de végleg megoldani nem tudják. Az 1969-ben létrehozott Suomen elokuva säätiö (Finn filmalapítvány) oroszlánrészt vállal a hazai filmek anyagi támogatásában, és elősegíti a finn filmek nemzetközi fesztiválokon való részvételét, népszerűsítését. A hatvanas évek végétől nyomon követhető művészi színvonalbeli és technikai fejlődés alapján ígéretes jövő elé néz a finn filmművészet.

Finn irodalom magyarul, magyar irodalom finnül

A KALEVALA FORDÍTÓI

Van a világirodalomban jó néhány olyan alkotás, amely szünet nélkül ébren tartja a fordítók érdeklődését, újabb és újabb próbálkozásokra serkenti őket. E próbálkozások eredményeinek összevetéséből azután rendkívül hasznos információkat gyűjthet össze az olvasó az illető műalkotásról, hiszen ahány fordítás, egyben annyi egyéni értelmezés is. A különböző fordításokat egymás után olvasva lassan-lassan kirajzolódik az eredeti mű, s ha szerencsénk van, végül teljes szépségében áll előttünk.

A világirodalom egyik legszebb alkotását, a finnek csodálatos eposzát, a Kalevalát, hosszú ideig csupán egyetlen felfogásban-értelmezésben-fordításban élvezhették a magyar olvasók, mégpedig Vikár Béla nagyszerű tolmácsolásában. Talán éppen azért, mert Vikár Kalevala-fordítása mind a kritikusok, mind pedig az olvasók körében egyaránt kiválónak ítéltetett, csak néhány évtizeddel később akadt újabb vállalkozó szellem, aki az újrafordítás könnyű sikerrel nem kecsegtető feladatához hozzálátni merészkedett. Akkor viszont már egyszerre többen is jelentkeztek. Pontosabban hárman: Képes Géza, Nagy Kálmán és Rácz István. Hármójuk közül egyedül Nagy Kálmánnak sikerült az egész művet lefordítani, Képes Géza eddig csak részleteket fordított, valamint az emlékezetes színházi előadás szövegét állította össze, Rácz István pedig egyetlen részt, a Kalevala cselekményéhez lazán kap-

csolódó Kullervó-epizódot ültette át. A teljesség kedvéért meg kell említenünk Barna Ferdinánd nevét is, aki elsőként próbálkozott a Kalevala magyarra fordításával.

Aki a Vikár-fordításon keresztül ismerkedett meg a Kalevalával, akit magával ragadtak a zengő rímek, a lendületes, pergő sorok, a tájszók és archaikus szóképzések keltette sejtelmes hangulat, az nehezen fog megbarátkozni például Nagy Kálmán erőteljesebbnek, vaskosabbnak tűnő fordításának szándékoltan egyszerű, csillogástól mentes, köznapi nyelvével:

„Jó lesz ebből, úgy ítélték,
Hasznos válik, arra vélték;
Ugyan várták Untamoék:
Ez fog ebből cseperedni,
Eszesedni, emberedni,
Merőn megférfiasodni,
Száz pénzt fog ez egy rab érni,
Ezerrel is fogják mérni."
(Vikár Béla)

„Hát ezt bizony jóra vélték,
Jóra vélték és remélték.
Úgy gondolják Untamoék,
lesz ebből a kisfiúból
Ügyes ember, bátor férfi
derék vitéz lesz belőle,
százat érő szolgává lesz,
ezret érővé növekszik."
(Nagy Kálmán)

A Kalevalában az ősi finn verselési módnak megfelelően alig találunk rímet, s ha van is, legfeljebb képző- és ragrím. Ezzel szemben szinte minden sorban előfordul kettes, hármas, sőt időnként négyes alliteráció, amely a kalevalai verselésnek ekképpen alapvető sajátossága. A rímelmélet értékskálájának alsóbb szintjébe tartozó ragrímeket Vikár olykor ragrímként veszi át, gyakorta azonban kicsinosítja, s ezzel jelentőségüket megnöveli, mintegy hangsúlyossá teszi őket. Nagy Kálmán kerülni látszik a rímeket, viszont nagyobb gondot fordít az alliterációk átmentésére, mint Vikár:

„Pannahanpa puolikkohon,
Työnnetähän tynnyrihin;
Siitä vieähän vetehen,
Lasketahan lainehesen."

„Vetik Kullervot a kádba,
hasas hordóba hajítják;
vízbe viszik azt a hordót,
tenger habjaiba hajítják."
(Nagy Kálmán)

„Hát egy mérőbe veszesztik,
Hordóba ihol rekesztik,
Aztán elviszik a vizre,
Habok hátára teszik le."
(Vikár Béla)

Ha a szóvégi rímhasználatot vesszük a fordítások összehasonlítási alapjául, Képes Géza megoldása közel áll a Vikáréhoz, ugyanakkor ő is, akárcsak Nagy Kálmán, s különösen Rácz István, gondosan igyekszik a betűrímeket maradéktalanul megvalósítani a magyar fordításban is:

„Jött Untamo híres hada,
Katonák övezve karddal,
Szétszórták Kalervo népét,
Nagy nemzetségét leölték,
Házat, pajtát felperzseltek,
A falu földdel egyenlő lett."
(Képes Géza)

Rácz István, akinek saját kiadású Kullervo-fordítása 1974-ben jelent meg Helsinkiben, a kötet utószavában így fogalmazza meg a fordító gondját: „A fordító igen gyakran választani kénytelen, mit tartson fontosabbnak, lényegesebbnek: a szavak értelem szerinti pontos tolmácsolását, amikor azonban az alliterációról sok esetben le kell mondania, vagy az alliteráló verselést, aminek kedvéért a szó szerinti fordítás helyett meg kell elégednie a szöveg szabadabb átültetésével." Vikár Béla fordítása a finn szöveg pontos mása, oly mértékben szöveghű, hogy szükség esetén akár vissza is lehetne fordítani finnre.

A gondolatritmus következtében — ami a kalevalai verselésnek az alliteráció mellett másik alapvető sajátossága — a sorvégekre gyakran azonos mondatrészek kerülnek, azonos raggal, jellel, illetve képzővel ellátva, s ezek az azonos végződések rímként hatnak. A négy fordító közül Rácz István az egyetlen, aki következetesen kiirtja a fordításból ezeket a rímszerű képződményeket, és teljes figyelmével az alliterációra összpontosít. Ennek két következménye van: a fordítónak „meg kell elégednie a szöveg szabadabb átültetésével" egyrészt, másrészt pedig e nyilvánvaló erőszakoltság következtében a magyar szöveg némileg veszít gördülékenységéből, s az olvasónak hiányérzete támad, hiszen úgy szokta meg, hogy a gondolatritmus rímes összecsengéssel jár. Bőven kárpótolnak azonban bennünket a remek betűrímek, s „a szavak hangsúlyos töveinek konok, szinte pörölycsapásként ismétlődő összecsengése" mágikus erőt kölcsönöz a verseknek:

„Untamo vad vitézei
két kezükben kivont karddal
kaszálják Kalervo népét,
minden magvát megtiporják,
tanyájára tüzet vetnek,
háza falát földig rontják!"

(Rácz István)

Amíg Vikár Béla Kalevala-fordítása volt az egyetlen magyarul hozzáférhető és olvasható Kalevala, addig eszünkbe sem jutott, hogy számon kérjük rajta a felesleges rímeket és a hiányzó alliterációkat. Most viszont örömmel állapíthatjuk meg, hogy a Kalevalának a Vikár-fordításban rejtve maradt szépségeit három fordítónak is sikerült külön-külön felszínre hozni.

KUKKIVA MAAILMANPUU – VIRÁGZÓ VILÁGFA. JUHÁSZ FERENC VERSEI FINNÜL

Kis formátumú és mindössze 77 oldal az a könyvecske, amely 1974-ben jelent meg Helsinkiben, és Juhász Ferenc nyolc versének finn fordítását tartalmazza. A merész vállalkozót, Hannu Launonen-t, aki igen komoly segítséget kapott Kecskeméti Istvántól, nem rettentette el Juhász lefordíthatatlannak tűnő szózuhataga és metaforaözöne. Évek óta dolgoztak lankadatlan szorgalommal és kitartással e néhány versen. Nem a legkönnyebb utat választották: ízekre szedték ezeket a versóriásokat, elemeire bontották, hogy közelükbe férkőzhessenek, hogy feleletet kapjanak olyan kérdésekre is, amelyek az első olvasáskor elsikkadnak. A jó strukturalista konok kitartásával lépésről lépésre, sorról sorra fejtették ki a nagy lélegzetvételű művek vázát, a rendszert, amely lehetővé tette azután a vers minél hívebb visszaadását. A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából című vers fordítása közben előkerült kérdésekről Launonen igen érdekes tanulmányt írt, amelyben egyrészt bepillantást ad fordítói műhelyébe, másrészt rámutat a Juhász Ferenc-i költészet azon sajátosságaira, melyek sajnos átmenthetetlenek a finnbe. A legnagyobb gondot Juhász jelzőhalmazai okozták. Minthogy a melléknévi jelző a finnben ugyanúgy ragozódik, mint a főnév, „a holdban-lebzselő Krumplivirágnak, a földbe-nőtt herefürtű bikáknak" típusú sorok rendkívül nehézkessé, hosszúvá válnak, s nem szerencsés a mellékmondatokra való felbontás sem. Launonen végül is nagyon jó megoldást talált: „kivesterttu-sonni" típusú szóösszetételeket hozott létre, melyek legalább olyan szokatlanok és meghökkentőek a finnek számára, mint nekünk a „herefürtű bika". A burjánzó képek, az időnként groteszk szó- és mondatfűzések és a hétköznapi beszédben ritkán vagy egyáltalán nem használt szavak ugyancsak próbára tették a fordítók tehetségét. De a teljesítmény és az eredmény lenyűgöző.

A kötetet a Rövid vallomás magamról című vers vezeti be, és Launonen tartalmas, elemző tanulmánya zárja, együttesen egyféle „magyarázatkeretet" alkotva. A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából, a József Attila sírja és a Mit tudtok Dózsa Györgyről? című verseken kívül még négy rövidebb vers is szerepel a kötetben: a Virágzó világfa, az Öregek, A csönd virága és az Évszakok.